

ELŻBIETA KRZEWSKA* – WARSZAWA
RYSZARD SKRZYNIARZ** – LUBLIN

ROZWÓJ KULTU ŚW. JÓZEFA W POLSCE A SIEDEMNASTOWIECZNA FUNDACJA KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. JÓZEFA OBLUBIEŃCA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W BIELINACH

Streszczenie

Dnia 30 października 1637 r. biskup Jakub Zadzik (1582-1642), na prośbę Krzysztofa Józwicka, właściciela hut szkła w Kokaninie i okolicach, erygował i uposażył parafię pw. św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w Bielinach, miejscowości leżącej w dobrach biskupów krakowskich. Kapituła krakowska zatwierdziła przywileje nadane przez biskupa dla kościoła i włościan. Prawo patronatu nad świątynią objął J. Zadzik. Jeszcze tego samego roku rozpoczęła się jej budowa. K. Józwick, jako fundator, czuwał nad wszystkim, pracował przy wznoszeniu murów i troszczył się o wyposażenie kościoła. Zakupił monstrencję, zabiegał o zainstalowanie organów i przeznaczył środki na utrzymanie organisty. Budowa świątyni trwała niespełna sześć lat i już 14 czerwca 1643 r. biskup krakowski Tomasz Oborski dokonał jej konsekracji. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, kto zdecydował, że świątyni w małej podkieleckiej miejscowości w pierwszej połowie XVII wieku nadano wezwanie św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny. W Polsce w tym czasie takie wezwanie miało tylko kilka kościołów zakonnych usytuowanych w dużych mia-

* Elżbieta Krzewska – mgr historii, Instytut Studiów Politycznych, Polska Akademia Nauk
e-mail: elizawieta@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9568-055X>

** Ryszard Skrzyniarz – dr hab., Instytut Pedagogiki, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: skrzyniarz@kul.pl
<https://orcid.org/0000-0002-1732-8155>

stach: Krakowie, Lublinie, Poznaniu. Czy taką decyzję podjął biskup krakowski? Czy na wybór patrona miał wpływ pomysłodawca nowej parafii oraz budowniczy kościoła, K. Józwik?

Słowa kluczowe: Bieliny; biskup krakowski Jakub Zadzik; fundacja kościoła parafialnego w Bielinach; diecezja kielecka; św. Józef Oblubieniec; kult

Dnia 30 października 1637 r. biskup krakowski Jakub Zadzik (1582-1642), na prośbę mieszkańców wsi Bieliny na czele z K. Józwikiem, właścicielem hut szkła w Kokaninie i okolicach, erygował i uposażył parafię pw. św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w tej miejscowości, leżącej w dobrach biskupich. Informacje o tym znajdują się w kronice parafialnej, na pamiątkowej tablicy wewnątrz kościoła i w aktach kolejnych wizytacji¹. Na podstawie dokumentacji można prześledzić historię budowy świątyni i zmiany jej wyglądu. Niestety, brak w nich informacji, dlaczego kościołowi parafialnemu w małej podkieleckiej miejscowości, erygowanemu w pierwszej połowie XVII wieku, nadano takie wezwanie. Czy zdecydował o tym biskup krakowski? Czy na wybór patrona miał wpływ pomysłodawca fundacji nowej parafii oraz budowniczy świątyni, Krzysztof Józwik?

Bardzo prawdopodobne, że kościół w Bielinach jest pierwszym kościołem parafialnym pw. św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, nienależącym do żadnego zakonu w Polsce. W artykule podjęto próbę podsumowania badań nad rozwojem kultu św. Józefa w Polsce i na tym tle ukazania dziejów lokacji bielińskiej parafii jako miejsca kultu tego świętego.

Początki kultu św. Józefa

Święty Józef, potomek Dawida, dziewiczy małżonek Maryi, opiekun i wychowawca Jezusa, człowiek cichy, skromny i pracowity, pozostający w cieniu Matki Bożej i Jej Syna, nie należał do grona świętych, których kult sięgał początków chrześcijaństwa. Stanisław Józef Kłossowski w XVIII wieku napisał:

„Lubo wielki Patryarcha Józef Święty, przed ogłoszeniem prawa łaski Ewangelii przeniesiony jest do wieczności, atoli nie zaraz część Jego była ogłoszona całemu światu. Sławę Matki Boskiej, Oblubienicy Józefa Świętego razem z wiarą Świętą Katolicką roznieśli Apostołowie po całym świecie, sławę potomnych męczenników Chrystusowych Następcy Apostołów rozgłaszali pilno dla utwierdzenia wiary i dla zachęcenia niewiernych do wiary Świętej, sławę Józefa Świętego (...) zostawił Bóg późniejszym wiekom².”

¹ R. Skrzyński, *Parafia Bieliny. Zarys dziejów*, Kielce 2007, s. 23-24.

² S.J. Kłossowski, *Cuda y Łaski za przyczyną y wzywaniem Mniemanego Ojca Jezusowego Jozefa Świętego przy Obrazie Tegoż Świętego Patryarchy W Kollegiacie Kaliskiej, uciekającym się do opieki Jego, od Wszzechmocnego Boga miłościwie uczynione z procesu dwóch komisji i zaprzysiężeń w konsystorzu Kaliskim (...) zebrane a dla większego wychwalenia Boga w świętym, dla Duchownej pociechy jednym, dla zachęcenia drugim, dla naśladowania i czytania wszystkim za dozwoleniem Duchownej Zwierzchności*, Kalisz 1780, s. 2, 2v.

Zainteresowanie osobą św. Józefa³ zrodziło się w IV wieku u greckich ojców Kościoła, m.in. u św. Efrema i św. Jana Chryzostoma, którzy pisali o dziewiczym poczęciu Jezusa, zaręczynach i małżeństwie Józefa z Maryją, o jego obecności przy Maryi. Gdy ok. VII wieku odnaleziono dom Świętej Rodziny w Nazarecie i grób św. Józefa, jego „sława” wzrosła⁴. W tym okresie w liturgii św. Józefa wspomniano na Wschodzie w ostatnią niedzielę adwentu, w Boże Narodzenie i Święto Trzech Króli oraz w niedzielę po Bożym Narodzeniu. Na Zachodzie zaś czczono go osobnym świętem liturgicznym⁵. Nasilenie kultu nastąpiło, gdy założony w Palestynie Zakon Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel – który ze szczególnym pietyzmem czcił Matkę Bożą, Jej rodziców: św. Annę i św. Joachima oraz św. Józefa Oblubieńca NMP⁶ – przeniósł się do Europy (ok. 1238 r.), „wtenczas zaczęła się uroczyście rozchodzić cześć Józefa świętego”⁷. Daniel Papebrock w *Actach Sanctorum* dowodził, że to właśnie karmelici najbardziej przyczynili się do rozwoju kultu św. Józefa na Zachodzie. „Któż więcej mógł przyczynić się do czci św. Józefa na Zachodzie, jeśli nie ci, którzy już w Palestynie oddawali mu cześć?”⁸. Karmelita Benignus Józef Wanat, pisząc o kulcie świętego w zakonie, przytoczył wypowiedź Arnolda Bostiusza, karmelity, który w 1479 r. św. Józefa nazywał

mężem dziewiczym i nienaruszonym, zastępcą odwiecznego Boga, żywicielem i najtroskliwszym ekonomem i mniemanym ojcem, umiłowanym oblubieńcem Maryi, najwierniejszym opiekunem i świadkiem Jej dziewictwa; za wzorem swej oblubienicy – najgorliwszym o zbawienie dusz i doskonałym w każdej cnocie⁹.

³ O początkach kultu pisali: K. Białczak, *Kult liturgiczny św. Józefa w Polsce w świetle ksiąg liturgicznych*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 2, red. M. Rechowicz, W. Schenk, Lublin 1976, s. 35-37; F.L. Filas, *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1979, s. 265. Opracowano też bibliografię prac o św. Józefie, zob. T. Fitych, *Polskie publikacje o św. Józefie w 30-letnim okresie posoborowych (1966-1996)*, „Ateneum Kapłańskie”, 91 (1999) t. 132, z. 1 (539), s. 81-104.

⁴ T. Fitych, *Trójca stworzona. Nauka o św. Józefie na Śląsku*, Lublin 1990, s. 26-27.

⁵ Najstarsze ślady istnienia takiego święta można odnaleźć w martyrologiach z końca VIII wieku, i w sakramentarzach z X wieku. W XIV wieku dostępna była już duża liczba kalendarzy, martyrologiów i ksiąg liturgicznych uwzględniających to święto z charakterystycznymi tytułami św. Józefa: „S. Joseph Sponsi Virginis Mariae”, „S. Joseph Confessoris”, „S. Joseph Nutritoris Domini”. R. Gauthier, *Joseph (saint): Liturgie et documents pontificaux*, w: *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, red. M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, t. 8, Paris 1974, kol. 1316-1317; Fitych, *Trójca stworzona*, s. 35-36.

⁶ B.J. Wanat OCD, *Kult św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny u Karmelitów Bosych w Poznaniu*, Poznań 2014, s. 22.

⁷ Kłossowski, *Cyda u laski*, s. 15.

⁸ D. Papebrock, *De s. Josepho Sponso Deiparae Virginis*, w: *Acta Sanctorum – Martii*, t. 3, Parisii et Romae 1865, s. 8.

⁹ B.J. Wanat OCD, *Kult świętego Józefa Oblubieńca NMP u Karmelitów Bosych w Krakowie*, Kraków 1981, s. 14.

Do rozwoju kultu św. Józefa przyczynili się nie tylko karmelici. Obchodzone je również w klasztorach serwitów, franciszkanów, cystersów, bernardynów, benedyktynów, dominikanów i kanoników regularnych¹⁰.

W XIV i XV wieku wzrost zainteresowania św. Józefem wiązał się z kultem relikwii. Usiłowano wówczas odnaleźć artefakty związane z jego osobą. W Perugii okazywano cześć ślubnej onyksowej obrączce, którą Józef miał dać Maryi, w Jeanville czczono jego pasek, a w klasztorze kamedułów we Florencji – jego laskę. Za relikwię uznano także fragment płaszcza i grób św. Józefa¹¹ oraz nazaretański dom Świętej Rodziny, czczony w Loreto¹².

Po soborze trydenckim największą propagatorką kultu, która nadała mu nowy impuls, była św. Teresa z Ávila (†1582), która w 26 roku życia została uzdrowiona za wstawiennictwem św. Józefa. Uważała ona świętego za patrona swej duszy. Ufna w jego pomoc i opiekę przeprowadziła dzieło reformy zakonu karmelitanek. Siostronom przedstawiała św. Józefa jako skutecznego protektora u Boga w każdej potrzebie:

Jest to zdumiewające, jak wielkich darów udzielił mi Bóg za pośrednictwem tego błogosławionego Świętego, z jakich niebezpieczeństw mnie wyzwolił, zarówno ciała, jak duszy. Gdyż innym świętym – jak się wydaje – Pan dał łaskę wspomagania nas w jednej potrzebie, a ten chwalebny Święty – doświadczyłam tego – wspomaga nas we wszystkich, i Pan pragnie dać nam zrozumieć, że tak jak był mu poddany na ziemi jako ojcu (gdy on był Pana opiekunem) i św. Józef mógł mu rozkazywać, tak samo również i w niebie Pan wykonuje to, o co Go proszę¹³.

W dniu 24 sierpnia 1552 r. św. Teresa poświęciła św. Józefowi swój pierwszy klasztor, w Ávila, a później dziesięć innych¹⁴. W każdym zakładanym przez nią domu zakonnym musiały znajdować się obrazy Maryi i św. Józefa. Karmelitanki pozostawały wierne pouczeniom św. Teresy. Za jej przykładem poszli także karmelici reformowani (bosi). W 1581 r. ogłosili oni św. Józefa patronem reformy, a w 1590 r. patronem zakonu¹⁵. Rozporządzenia Stolicy Apostolskiej przyczyniły się także do rozpowszechnienia kultu św. Józefa: papież Sykstus IV w 1479 r. ustalił datę jego święta na 19 marca, a Grzegorz XV w 1621 r. podniósł je do ran-

¹⁰ W 1324 r. serwici nakazali na kapitule generalnej obchodzenie tego święta w dniu 19 marca we wszystkich swoich kościołach. Franciszkanie decyzją kapituły generalnej w 1399 r. rozciągnęli to święto na cały zakon. Sto lat później (1498) kapituła generalna karmelitów zaaprobowała u siebie istniejące już od lat święto. U cystersów dokonało się to w 1613 r. Fitych, *Trójca stworzona*, s. 31; Wanat OCD, *Kult świętego Józefa*, s. 19.

¹¹ Filas, *Święty Józef*, s. 263.

¹² Fitych, *Trójca stworzona*, s. 41.

¹³ Św. Teresa od Jezusa, *Księga mojego życia*, cyt. za *Studia Eliasza. Medytacje świętych Karmelu*, Poznań 2021, s. 149-150; Św. Teresa od Jezusa, *Dziela*, t. I, Kraków 1962, s. 104-106.

¹⁴ Medina del Campo (1567), Málaga (1568), Toledo (1569), Salamanka (1570), Segowia (1574), Vegas (1575), Sewilla (1575), Palencia (1580), Granada (1582), Burgos (1582). Zob. Wanat, *Kult świętego Józefa*, s. 21; Fitych, *Trójca stworzona*, s. 37.

¹⁵ J. Misiurek, *Kult św. Józefa i jego wartości duchowe*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 1 (2002) s. 369-381; Filas, *Święty Józef*, s. 265, 274.

gi święta obowiązującego w całym Kościele powszechnym¹⁶. Z obchodzonego lokalnie i niejako prywatnie święta, w XVII wieku, w krótkim czasie „tak szeroko i daleko rozeszła sława Józefa Świętego, iak ledwie którego z Świętych Pańskich”¹⁷.

Wyrazem popularności św. Józefa, a równocześnie sposobem propagowania jego kultu były bractwa tego świętego. W Europie taką konfraternię założono w Awinionie (ok. 1371) oraz przy kościele karmelitów w Kolonii (1485). W Rzymie bractwo takie istniało od 1539 r.¹⁸ Arcyksiążę Albert (1599-1621) i arcyksiężna Niderlandów Hiszpańskich Izabella (1621-1633) zainspirowani pobożnością św. Teresy wspólnie z karmelitami bosymi przyczynili się do założenia w Niderlandach w latach 1604-1630 aż 15 bractw św. Józefa. W XVII wieku należeli do nich zarówno duchowni: arcybiskupi, biskupi, prałaci, jak i świeccy, „nayszlachetniejsi ludzie”¹⁹ ze wszystkich warstw społecznych.

Rozwój kultu św. Józefa w Rzeczypospolitej w XVI i na początku XVII wieku

W Polsce, podobnie jak w całym Kościele powszechnym, kult liturgiczny św. Józefa był ściśle związany z kultem Świętej Rodziny i Matki Bożej. Pojawił się on na ziemiach polskich wraz z księgami liturgicznymi przywiezionymi przez misjonarzy. W początkach XII wieku w katedrze wawelskiej używany był benedykcyjna, pochodzący prawdopodobnie z Regensburga, w którym znajduje się tekst błogosławieństwa na uroczystość św. Józefa Żywiciela Pańskiego²⁰. Jednak przez długi czas, podobnie jak w całej Europie, cześć świętemu oddawano przede wszystkim w kręgach duchowieństwa. W XVII wieku kult „Żywiciela Pańskiego” zaczął być obecny wśród ludu. Rzesze społeczeństwa z lektury *Pisma Świętego*, w przekładzie Jakuba Wujka z Wągrowca (†1597), żywotów świętych oraz z kazań i modlitewników zaczęły lepiej poznawać historię Dzieciątka Jezus i Jego

¹⁶ Wanat OCD, *Kult św. Józefa Oblubieńca*, s. 20-21.

¹⁷ Kłossowski, *Cuda u łaski*, s. 15. Por. Białczak, *Kult liturgiczny*; W. Schenk, *Der liturgische Kult des M. Joseph in Polen vom Mittelalter bis zum 17 Jh.*, „Estudios Josefmos”, 31 (1977) s. 623-631; T. Sinka, *Kult Świętego Józefa w Polsce*, „Studia Paradyskie”, 2 (1987) s. 311-335; J. Plota, *Kult św. Józefa w kolegiacie kaliskiej*, w: *Kolegiata kaliska na przestrzeni wieków 1303-2003 Kolegiata Kaliska na przestrzeni wieków 1303-2003. Materiały z konferencji naukowej odbytej w Sanktuarium Świętego Józefa w Kaliszu z okazji jubileuszu 700-lecia Parafii Kolegiackiej w Kaliszu, 6 listopada 2003*, red. G. Kucharski, J. Plota, Kalisz 2003, s. 69-80.

¹⁸ Fitych, *Trójca stworzona*, s. 39.

¹⁹ Kłossowski, *Cuda y łaski*, s. 16.

²⁰ Z końca XIII wieku pochodzi kalendarz liturgiczny premonstratensów wrocławskich, w którym zaznaczone jest święto św. Józefa. W XIV wieku księgi liturgiczne pod datą 19 marca zawierają notę kalendarzową „Joseph nutritor Domini”. Dopiero w mszałach z XV wieku znajdujemy pełne formularze o „Żywicielu Pańskim”, a w brewiarzach modlitwy godzin kanonicznych. Najpopularniejszymi tytułami świętego były: „Oblubieniec Najświętszej Maryi Panny”, „Stróż Dziewictwa Maryi”, „Głowa Najświętszej Rodziny”. *Duchowość św. Józefa z Nazaretu*, red. K. M. Chmielewski, Lublin 2003, s. 239-253; J.N. Fijałek, *Księgi liturgiczne oraz święta i święci katedry wawelskiej z początku XII wieku*, „Nova Polonia Sacra”, 1 (1928) s. 350; F. Bracha, *Kraków w blaskach kultu świętego Józefa*, „Meteor”, 47 (1975) s. 34; F. Bracha, *Św. Józef szczególnie patronem miasta Krakowa*, „Ateneum Kapłańskie”, 90 (1978) s. 76-77; Fitych, *Trójca stworzona*, s. 35-36.

Matki, a przez nich także św. Józefa. Dopiero jednak w XVII stuleciu nastąpiła eksplozja kultu opiekuna Świętej Rodziny²¹. Popularne wówczas *Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu* ks. Piotra Skargi (†1612), jezuita, pod dniem 19 marca zawierały *Żywoć św. Józefa Oblubieńca Matki Bożej z Pisma świętego wyłożone*. P. Skarga podkreślał wyjątkową godność św. Józefa, która przewyższała pozycję wszystkich innych świętych²². Pisał „Święty ma też u Boga wiele znaczenia i może u Jezusa wszystko wyprosić. Jezus tu na ziemi był mu «posłusznym» i kochał go, czyżby teraz w Niebie miało się to odmienić?”²³. Również kazania odegrały ważną rolę w przybliżaniu wiernym postaci św. Józefa. W tym czasie bardzo popularne były kazania o Oblubieńcu NMP średniowiecznego kaznodziei Jakuba z Paradyża (†1464), a także Jakuba Wujka oraz rektora Akademii Krakowskiej Adama Opatowczyka (†1647). Wujek akcentował myśl o powołaniu Józefa do ochrony Maryi. A. Opatowczyk określał świętego mianem prawdziwego, dziewiczego małżonka Maryi i prawdziwego, choć nie biologicznego ojca Chrystusa²⁴. Również przybyli do Polski w 1605 r. hiszpańscy i włoscy karmelici bosci, krzewili kult św. Józefa²⁵.

W XVII wieku w liturgii obok wspomnienia Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, obchodzonego 19 marca, przyjęły się inne święta ku jego czci: Opieki św. Józefa (trzecia niedziela po Wielkanocy), Zaślubin św. Józefa z NMP (23 stycznia), Oczekiwania narodzenia Jezusa przez Maryję i Józefa (ostatnia niedziela adwentu), Ucieczki do Egiptu (niedziela zapustna, przed Środą Popielcową), Znalezienia dwunastoletniego Jezusa w świątyni (pierwsza niedziela po Wielkanocy), Śmierci św. Józefa (trzecia niedziela po Wniebowzięciu NMP, po św. Bartłomieju). Święta te przypominały ważniejsze tajemnice z życia św. Józefa²⁶.

Na przełomie XVI i XVII wieku ukazywały się modlitewniki, w których znalazły się różne modlitwy do św. Józefa, przeznaczone do prywatnego odmawiania. Były także modlitewniki w całości poświęcone Oblubieńcowi Najświętszej

²¹ W. Smereka, *Bibliotyka polska (wiek XVI-XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 139-243.

²² J. Starnawski, *Nurt katolicki w literaturze polskiej*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. 2, red. A. Wojtkowski, Cz. Zgorzelski, Lublin 1969, s. 139-243; B. Natoński, *Dzieje kultu świętego Józefa w zakonie jezuitów w Polsce 1564-1979*, w: Filas, *Święty Józef*, s. 377-382.

²³ P. Skarga SJ, *Żywoć św. Józefa Oblubieńca Matki Bożej z Pisma świętego wyłożone*, w: *Żywoty świętych Pańskich na wszystkie dni roku podług najwiarogodniejszych źródeł wyjętych z dzieł ojców i doktorów Kościoła św. / oprac. podług księdza Piotra Skargi, ojca Prokopa, kapucyna, ojca Bitschnaua, benedyktyna i innych wybitnych autorów; z uwzględnieniem świętych pańskich, błogosławionych i świętobliwych, których wydała ziemia polska aż do najnowszych czasów*, Mikołów-Warszawa 1910, s. 288.

²⁴ Fitych, *Trójca stworzona*, s. 38-40.

²⁵ Wanat OCD, *Kult świętego Józefa*, s. 112-115.

²⁶ Białczak, *Kult liturgiczny*, s. 73-76; C. Gil, *Z dziejów kultu świętego Józefa*, s. 233; Wanat OCD, *Kult świętego Józefa*, s. 25-24, 32; Sinka, *Nabożeństwo ku czci świętego Józefa w Polsce*, s. 215.

Maryi Panny²⁷. Zawierały one m.in. litanie, które pomagały wiernym wyrazić swoją cześć i miłość do św. Józefa, jako szczególnego patrona i opiekuna, ukazując go jako niezawodnego orędownika u Boga w każdej potrzebie oraz wzór życia, np. *Litania do św. Józefa z Pisma świętego*, *Litania do św. Józefa z Ojców Kościoła*, *Litania do św. Józefa*²⁸. Już w pierwszej połowie XVII wieku znane były *Godzinki o św. Józefie*²⁹. W XVII wieku pojawiły się pierwsze pieśni nabożne ku czci św. Józefa w języku polskim, przez co śpiewający pogłębiali swoją wiedzę o Żywicielu Pańskim³⁰. Popularna była także poezja religijna, zwłaszcza bożonarodzeniowa, w której często pojawiał się św. Józef. I tak np. Jan Żabczyc (†1629 r.), twórca pastorałek *Symfonie anielskie abo Kolęda*, przedstawiał go jako staruszka radosnego, niekiedy surowego, stojącego na straży wejścia do szopy w czasie wizyty królów³¹. Stanisław Grochowski (†1612) w *Wirydarzu abo Kwiatkach rymów duchownych* pisał, że Józef jako strażnik czystości Maryi, opiekował się nią i Jezusem, troszczył się o kołyskę, słuchał i realizował ich prośby. W pastorałkach Kaspra Twardowskiego (†1641) Józef opisywany jest jako mężczyzna w podszłym wieku, „stary Józwa”, który klęcząc, razem ze zwierzętami oddaje cześć Jezusowi leżącemu na sianie, raduje się z darów otrzymanych od Trzech Króli, żali się nad Jezusem³².

Wiernych do św. Józefa, „zwyczajnego”, biednego cieśli, a jednocześnie opiekuna Dzieciątka Jezus i Maryi, znanego z pastorałek, kolęd, a także kazań, zbliżało „szukanie skutecznej protekcji”³³ w różnych potrzebach. W XVI i XVII stuleciu ludność Rzeczypospolitej bardzo mocno odczuwała rekwizycje, zniszczenia, rabunki, epidemie, pożary, nieurodzaje związane z wojnami prowadzonymi ze Szwecją, Rosją, Turcją oraz rokoszami i zajazdami, dlatego szukała ona pomocy i wspar-

²⁷ (Arnoldus a Jesu Maria [Kasper Melczerowicz]), *Jezus, Maryja, Józef. Septenna sacra to iest na siedem szrod o siedmiu radościach y boleściach nabożeństwo do mniemana Oycy Słowa Przedwiecznego Syna Bożego Chrystusa Jezusa*, Kraków 1687.

²⁸ R. Gauthier, *Litania o świętym Józefie w XVII wieku*, „Ateneum Kapłańskie”, 38 (1986) s. 310-315; T. Sinka, *Litania do świętego Józefa, historia i propozycje*, „Studia Józefologiczne”, 1 (1989) s. 83-87. Święte Oficjum dekretem z 1601 r. ustaliło, że należy używać tylko litanii zatwierdzonych przez Kościół. Można więc sądzić, że powszechnie odmawiano różne rodzaje litanii do św. Józefa.

²⁹ Najstarsza ich wersja *Officium Iozepha S. Patryarchy y Oblubieńca Nayswiętszey Panny* została wydrukowana w Krakowie w 1624 r., w następnych latach ukazywały się kolejne wydania. Wanat OCD, *Kult świętego Józefa*, s. 124; Sinka, *Nabożeństwa ku czci świętego Józefa w Polsce*, s. 218; C. Gil, *Z dziejów kultu świętego Józefa w prowincji polskiej karmelitów bosych*, w: *Józef z Nazaretu*, t. 2, red. O. Stokłosa, Kraków 1979, s. 258; Sinka, *Kult św. Józefa*, s. 333.

³⁰ T. Sinka, *Najstarsze polskie pieśni nabożne ku czci świętego Józefa*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 19 (1976) s. 330-338.

³¹ J. Żabczyc, *Symfonie anielskie*, wyd. A. Karpiński, Warszawa 1998, s. 10, 12-13, 32-34.

³² A. Czechowicz, M. Hanusiewicz-Lavallee, *Kasper Twardowski*, „Piosneczki Emanuelowe” (1619), w: „*Umysł stateczny i w cnotach gruntowny...*”. *Prace edytorskie dedykowane pamięci Profesora Adama Karpińskiego*, red. R. Grześkowiak, R. Krzywy, Warszawa 2012, s. 75-89.

³³ (Arnoldus a Jesu Maria [Kasper Melczerowicz]), *Jezus, Maryja, Józef. Septenna sacra*, s. 64, 108.

cia u pośredników i opiekunów³⁴. Nadzieja na pomoc św. Józefa i odwrócenie wszelkich nieszczęść szybko przenikała społeczeństwo i przysparzała świętemu czcicieli. Zjawisko to opisał sto lat później kustosz kolegiaty kaliskiej, S.J. Kłossowski:

Przeto wie, że Cię to naybardziej kontentuje, toć się naybardziej podoba i cieszy, gdy Cię kto z ludzi, o co, w iakiej potrzebie, przez Niego prosi. I dla tego, chcąc, abyś, iako nayczęścicy, dla częstego uszanowania tego Nayświętszego Żywiciela swego, przez Niego proszony, ludziom wyświadczał Łaski, coś między wszystkie Święte sługi swoje, po części podzielił, toś Mniemanemu swojemu Oycu oddał, aby on wszystkich potrzeb, całego świata, był obrońcą i wspomóżycielem. Zachowując zaś, naypierwey, dla naszego przykładu, od siebie, o uszanowania Rodziców, postanowione prawo, we wszystkim prośby Jego przyjmujesz, czynisz to wszystko (gdy się z zbawieniem proszącego zgadzają) o co Cię tylko kto przez Niego prosi. Wie to wszystko świat cały i słyszy, iako Święci słudzy Tвої królujący z Tobą, widząc te naywiększe, teho Twego Świętego od Ciebie nagrody w Niebie, i iako wszystko dla Niego czynisz, naywiększym grzesznikom łaskę do pokuty daiesz, onych miłościwie przyjmujesz i zbawiasz³⁵.

Kościół św. Józefa

Wyrazem rozwoju kultu św. Józefa były pierwsze kościoły budowane pod jego wezwaniem³⁶. Trudno ustalić, kiedy pojawiły się one w Polsce, na pewno nie było to w średniowieczu³⁷. Wiadomo natomiast, że w drugiej połowie XV wieku św. Józef Oblubieniec NMP był patronem kaplicy szpitalnej we Wrocławiu³⁸.

Dopiero w okresie nowożytnym spotykamy świątynie noszące wezwanie św. Józefa. Początkowo do rozpowszechnienia wezwania przyczyniły się zakony żebracze (męskie i żeńskie): karmelicy, franciszkanie oraz dominikanie, których kościoły i klasztory były poświęcone temu świętemu³⁹. Zgodnie z zaleceniami św. Te-

³⁴ Z. Wójcik, *Międzynarodowe położenie Rzeczypospolitej*, w: *Polska XVII wieku*, red. J. Tazbir, Warszawa 1969, s. 14-28; B. Baranowski, *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1974; J. Bystróż, *Etnografia Polski*, Poznań 1947, s. 139.

³⁵ Kłossowski, *Cuda y Łaski*, s. 3.

³⁶ Karmelicy uważają, że to św. Teresa po raz pierwszy oddała kościół pod opiekę św. Józefowi. Przyjmuje się jednak, że pierwszy świątynia ku czci tego świętego została wzniesiona w Nazarecie przez cesarżową Helenę. W Europie najstarszy kościół mu poświęcony znajdował się w Bolonii (1129). Św. Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 1, Kraków 1987, s. 145-147; Filas, *Święty Józef*, s. 265, 274; Wanat OCD, *Kult świętego Józefa*, s. 112-115; Fitych, *Trójca stworzona*, s. 31.

³⁷ Dotychczas nie są znane takie przypadki. Podawane w literaturze przykłady (Fitych, *Trójca stworzona*, s. 56; H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre Kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgang des Mittelateres*, Breaslau 1902) kościołów w Godowie koło Rybnika, Pożarzysku koło Strzegomia, Krosnowicach koło Kłodzka i Kwietnikach koło Bolkowa w Kargowie Kieleckim (Gil, *Z dziejów kultu*, s. 235-248) nie znajdują potwierdzenia w źródłach średniowiecznych.

³⁸ W. Rozynkowski, *Św. Józef jako patron parafii i kościołów parafialnych w Polsce*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 2 (2003) s. 83 i nast.; Fitych, *Trójca stworzona*, s. 56.

³⁹ Białczak, *Kult liturgiczny*, s. 43-81; F. Bracha, *Kult św. Józefa w Polsce*, w: Filas, *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, s. 334-356; Wanat OCD, *Kult Świętego Józefa*, s. 26-27; Fitych, *Trój-*

resy, karmelita Maciej od św. Franciszka (Dydak Hurtados de Mendoza) w dniu 2 lipca 1609 r. w pierwszym klasztorze pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Krakowie poświęcił kaplicę do wewnętrznego użytku zakonników, dedykowaną temu świętemu⁴⁰. Przyjmuje się jednak, że pierwszym noszącym wezwanie św. Józefa był poznański kościół karmelitów bosych. Jego poświęcenie i dedykacja nastąpiły 21 czerwca 1621 r. Wcześniej karmelici wzniesli tam w 1618 r. drewniany kościółek, także pod wezwaniem św. Józefa⁴¹. Druga świątynia św. Józefa znajdowała się w Krakowie. O zgodę na jej budowę karmelici wystarali się u generała zakonu o. Jana Jesu Marii w 1611 r., gdyż stara siedziba, położona w pobliżu Wisły i Prądnika, była często niszczona przez wiosenne wylewy tych rzek. Konsekracji i dedykacji nowego kościoła dokonał 26 października 1636 r. biskup J. Zadzik⁴². W 1622 r. przebywające w Lublinie już od czterech lat siostry karmelitanek uzyskały od biskupa Marcina Szyszkowskiego zgodę na erekcję klasztoru i kościoła; do klasztoru zakonnice wprowadziły się już 10 lipca 1622 r., a kamień węgielny pod budowę kościoła św. Józefa wmurowano dopiero 9 maja 1636 r. Prace nad wznoszeniem świątyni trwały do 1640 r., ale jej konsekracji dokonano dopiero 28 sierpnia 1644 r.⁴³ W 1623 r. karmelici uzyskali zgodę biskupa kamienieckiego Adama Nowodworskiego na założenie domu zakonnego w Kamieńcu Podolskim. Prace nad nową fundacją przebiegały dość szybko i już w 1638 r. w mieście powstał nowy klasztor i kościół pw. Matki Bożej Zwycięskiej i Św. Józefa⁴⁴. W latach 30. XVII wieku rozpoczęto starania o fundację i budowę jeszcze dwóch klasztorów karmelitańskich. W dniu 19 września 1637 r. karmelitanek uzyskały pozwolenie biskupa wileńskiego Abrahama Woyny i papieża Urbana VIII (†1644) na erekcję klasztoru i kościoła św. Józefa w Wilnie, ale budowę świątyni rozpoczęto dopiero w 1655 r.⁴⁵ Na początku 1639 r. Władysław IV na wyraźne życzenie swej żony Cecylii Renaty pozwolił karmelitom osiedlić się w Warszawie, a przywilejem wydanym w Wilnie 1 maja zatwierdził nową fundację. Zakonnicy uroczystie zostali wprowadzeni do świątyni 24 listopada, a 28 lutego 1643 r. podjęli decyzję o budowie nowego kościoła pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP i św. Józefa⁴⁶.

Waldemar Rozynekowski pisze, że do końca XVII wieku patronia św. Józefa nosiły świątynie klasztorne: bernardynów (Mińsk, Wołożyn, Wschowa⁴⁷), domi-

ca stworzona, s. 40-94; W. Rozynekowski, *Św. Józef patron kościołów klasztornych w Polsce ok. 1772 roku*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 3 (2004) s. 131-137.

⁴⁰ Wanat OCD, *Kult Świętego Józefa*, s. 26; Gil, *Z dziejów kultu św. Józefa*, s. 229-266.

⁴¹ B.J. Wanat OCD, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Kraków 1979, s. 204.

⁴² Tamże, s. 190-191.

⁴³ Tamże, s. 627-630.

⁴⁴ Tamże, s. 373-374.

⁴⁵ Ze względu na opóźnienie prac budowlanych spowodowanych ciągłymi wojnami kościół konsekrował dopiero w 1692 r. biskup Konstanty Kazimierz Brostowski. Tamże, s. 637.

⁴⁶ Tamże, s. 403-407.

⁴⁷ Po reformacji zakonnicy powrócili do miasta w 1629 r. i osiedlili się przy ocalałej kaplicy św. Anny. Ok. 1638 r. przystąpili do budowy nowego kościoła i klasztoru. Wsparcia finansowego przy nowej fundacji udzielił bernardynom Mikołaj Tarnowiecki, dworzanin Opalińskich, którzy wspierali fundację karmelitańskie w Krakowie i Poznaniu. Około 1644 r. ukończono budowę kościoła,

nikanów (Klimontów, Posin, Raków), franciszkanów konwentualnych (Bar), franciszkanów reformatów (Kalisz, Miedniewice, Pułtusk, Sandomierz), jezuitów (Mściśław, Wałcz, Witebsk), karmelitów bosych (Kraków, Poznań, Warszawa), karmelitów trzewickowych (Drohobycz), karmelitanek bosych, (Kraków, Lublin, Warszawa, Wilno), karmelitanek trzewickowych (Dubno), bernardynek (Kraków), wizytek (Warszawa)⁴⁸.

Fundacja kościoła św. Józefa Oblubieńca NMP w Bielinach

Wszyscy badacze są zgodni, że początkowo w Polsce powstają przede wszystkim kościoły zakonne pod wezwaniem św. Józefa. Trudno ustalić, kiedy powstał pierwszy kościół parafialny, niezwiązany z żadnym zakonem, a poświęcony Oblubieńcowi Najświętszej Maryi Panny. Zaskakuje jednak tak wczesna fundacja parafii pod tym wezwaniem w Bielinach. W związku z nią rodzą się pytania: czy jest to pierwszy na ziemiach polskich kościół parafialny pod wezwaniem św. Józefa? Skąd w małej podkieleckiej miejscowości ten patron? Czy wiązało się to z osobą fundatora, K. Józwicka⁴⁹, właściciela okolicznych hut szkła?

Nie udało się ustalić, skąd pochodził i kiedy w te strony przybył K. Józwick. Ze źródeł wiadomo, że w 1625 r. biskup krakowski Marcin Szyszkowski wydał mu przywilej na założenie huty szkła pod Kakoninem w Kluczu Kieleckim na południowym stoku Łysogór, a w 1637 r. także na prośbę mieszkańców wsi pod jego przewodnictwem biskup J. Zadzik erygował parafię w Bielinach. W aktach chrztu parafii Bieliny wspomniany jest on jako fundator kościoła. W kontekście owej fundacji zaskakuje też jego nazwisko. Na tablicy pamiątkowej znajdującej się

kóry pierwotnie zamierzano poświęcić św. Annie, w zbudowanym w 1639 r. prezbiterium świątyni pierwszy ołtarz ufundowali ze składek członkowie bractwa św. Anny. Ostatecznie jednak nadano mu wezwanie św. Józefa. *Klasztory Bernardyńskie w Polsce, w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985.

⁴⁸ Zestawienie w Rozynkowski, *Św. Józef patron kościołów klasztornych*, s. 132-133. W nim autor umieszcza także kościoły karmelitów trzewickowych w Gdańsku, dominikanów w Klimontowie i jezuitów w Wałczu. Świątynia w Gdańsku pierwotnie była poświęcona Najświętszej Maryi Pannie, św. Eliazowi i Elizeuszowi, a wezwanie św. Józefa zaczęło się pojawiać w późniejszym okresie, gdy świątynia stała się kościołem parafialnym. Por. S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, indeksy. O akt erekcyjny kolegiaty św. Józefa w Klimontowie, nad którą dominikanie czasowo sprawowali pieczę, wystarał się Jerzy Ossoliński dopiero w grudniu 1640 r., budowę rozpoczęto w 1643 r. E. Niebelski, *Klimontów miasto prywatne Ossolińskich*, Klimontów 1993. Pierwsze wzmianki o kościele św. Józefa w Wałczu pochodzą zaś z 1672 r. Zob. L. Bąk, *Ziemia walecka w dobie reformacji i kontrreformacji*, Piła 1999.

⁴⁹ A. Wyrobisz, *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*, Wrocław 1968, s. 33; R. Skrzyński, *Bieliny w dobrach biskupów krakowskich*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 73 (2000) s. 399-406. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, AV 27, Visitatio interna et externa ecclesiarum praepositorum, parochialium, hospitalium et aliorum beneficiorum in decanatibus Boddentiniensi ac Kunoviensi consistentium per me Venceslaum Hieronymum de Bogusławice Sierakowski, pro tunc episcopum Cestrensem, (...) praevis litteris innotescens libus via cursoria per R.D. Decanos directis anno 1738 die 29 Julii inchoata et successive anno 1739 die 14 mensis Junii terminata et peracta, k. 55; Archiwum Parafii Bieliny, brak sygn., *Kronika parafialna z 1823 r.*

w prezbiterium kościoła patron świątyni nazywany jest „św. Józwą”⁵⁰. Tej formy używał lud, występowała ona także w pastoralkach i pieśniach religijnych. Warto postawić pytanie, czy ta forma nie stała się też podstawą nadania mu przez miejscową ludność miana „Józwik” – „mały Józwa”, a może „uciekający się w opiekę św. Józwy”, które przeszło do historii jako jego nazwisko⁵¹. Może właściciel hut zachwyił się postacią świętego: prostego robotnika, cichego i pokornego, któremu Bóg powierzył wielkie rzeczy: opiekę nad Swoim Synem i Jego Matką, otaczał go czcią i szacunkiem. Może prowadząc interesy, sporo podróżował i słyszał o funkcjonujących już w Rzymie bractwach cechowych pod wezwaniem św. Józefa i stąd pragnienie, aby tego świętego uczynić patronem świątyni, w której mieli się modlić ludzie zatrudnieni w hutach?

A może decyzję o nadaniu kościołowi wezwania św. Józefa podjął biskup J. Zadzik? W kronice klasztoru sióstr bernardynek w Krakowie zapisana jest legenda, którą przytacza o. Romuald Gustaw. Píše on, że w 1627 r. J. Zadzik, wówczas biskup chełmiński, dostał od papieża Urbana VIII, propagatora kultu św. Józefa, łaskami słynący obraz tego świętego. Przedstawiono na nim św. Józefa prowadzącego za rękę młodego Jezusa, który niesie kosz z narzędziami ciesielskimi. Papież przekazując dar, wydał biskupowi polecenie, aby ten wystawił kościół „pod imieniem św. Józefa”⁵². Wtedy w Rzeczypospolitej świątyń pod tym wezwaniem było zaledwie kilka. J. Zadzik, zajęty administrowaniem diecezją chełmińską, pracą w kancelarii królewskiej, wyjazdami na niekończące się rokowania pokojowe ze Szwecją i Moskwą oraz uspokajaniem niegasnących sporów wewnętrznych, długo zwlekał z dotrzymaniem obietnicy danej papieżowi. Sytuacja zmieniła się dopiero w 1635 r., gdy zrezygnował z funkcji kanclerza wielkiego koronnego i działalności publicznej, a jako biskup krakowski zajął się sprawami Kościoła⁵³. Jak już wspomniano, w październiku 1636 r. konsekrował w Krakowie kościół karmelitów pw. św. Michała i św. Józefa, nie była to jednak jego fundacja. Wydaje się, że dopiero w 1637 r. prośba właściciela huty szkła o wystawienie dokumentu fundacyjnego dla kościoła leżącego w dobrach biskupich stała się okazją do dotrzymania obietnicy.

Wątpliwości budzi jednak sprawa obrazu. Dlaczego biskup współfundując kościół, nie przekazał do niego daru papieskiego? Czy ma to związek z budową kościoła bernardynek w Krakowie?

Siostra J. Zadzika, Katarzyna, imię zakonne Teresa, od lat przebywająca u sióstr bernardynek w klasztorze św. Agnieszki w Krakowie, w 1633 r. została wybrana na cztery lata przełożoną klasztoru, a po czteroletniej przerwie ponownie została

⁵⁰ „Który pleban od Węgrów, Kozaków zabity / Zostawił po sobie wszystkim głos znamienity / Że jak męczennik prawy wziół w niebie korone / Z Józwe Św. niech też nas ciągnie w tamtą stronę” – transkrypcja tablicy w zbiorach autorów.

⁵¹ Na tę zbieżność zwrócił uwagę recenzent tekstu, któremu serdecznie dziękujemy. Zagadnienie to wymaga jednak szczegółowego zbadania. Pisząc ten artykuł, nie mogliśmy się nim zająć ze względu na trudności związane z dostępem do źródeł i literatury.

⁵² R. Gustaw, *Klasztor i kościół św. Józefa ss. Bernardynek w Krakowie 1646-1946*, Kraków 1947, s. 161.

⁵³ J. Dorobisz, *Jakub Zadzik (1582-1642)*, Opole 2000.

przełożoną. W czasie pierwszej kadencji zrodziła się w niej myśl założenia nowego klasztoru. Być może ten pomysł umocnił się, gdy bernardyni, którzy, chcąc mieć bezpieczne schronienie w mieście na czas powodzi (oba klasztory stały nad rzeką), założyli drugi niewielki klasztor w centrum miasta. Siostra Teresa z tych samych powodów pragnęła zbudować nowy klasztor bernardynek. Biskup J. Zadzik nie chciał słyszeć o nowej fundacji⁵⁴. Nie mógł jednak, lub nie potrafił, zdecydowanie odmówić siostrze. Ojciec R. Gustaw pisze, cytując s. T. Zadzikównę, że biskup „począł się trochę do tego skłaniać”⁵⁵. Być może wtedy przekazał jej obraz św. Józefa, z prośbą, aby zabrała go na nową fundację. Do śmierci biskupa w 1642 r. nie udało się jednak siostrze przekonać brata do podjęcia zdecydowanych kroków w celu realizacji nowej fundacji. Poza kroniką klasztoru żadne źródła nie potwierdzają faktu podarowania jej obrazu. W testamencie J. Zadzika była mowa jedynie o dwóch wizerunkach Matki Bożej, które trafiły w ręce T. Zadzikówny. Biskup nie pozostawił też żadnego zapisu na rzecz nowego klasztoru, ale siostrze udało się uzyskać od egzekutorów testamentu środki na ten cel, prawdopodobnie z legatu przeznaczonego na cele kościelne i charytatywne⁵⁶.

Sprawa konsekracji kościoła karmelitów, prośby o erekcję parafii w Bielinach i nalegania s. Teresy o umożliwienie fundacji nowego klasztoru bernardynek zbiegły się w czasie. Być może biskup, przypomniawszy sobie o papieskim darze, zamierzał najpierw wykorzystać prośbę K. Józwicka o fundację kościoła w Bielinach i spełnić obietnicę daną papieżowi. Późniejsze nalegania siostry pokrzyżowały te plany i w efekcie papieski dar trafił do bernardynek w Krakowie, gdzie znajduje się do dzisiaj. Biskup pragnął jednak dotrzymać obietnicy danej właścicielowi hut w dobrach biskupich. W dniu 28 maja 1638 r. kapituła krakowska zatwierdziła przywileje nadane przez biskupa dla włościan i kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP w Bielinach. Prawo patronatu nad świątynią objął J. Zadzik. K. Józwick zaś czuwał nad doprowadzeniem przedsięwzięcia do celu. Jeszcze tego samego roku rozpoczęła się budowa świątyni.

W źródłach znajdują się informacje, że K. Józwick pracował przy wznoszeniu murów oraz troszczył się o wyposażenie nowo postawionej świątyni w odpowiednie i godne sprzęty. W inwentarzu kościoła sporządzonym w 1638 r., czyli tuż po urygowaniu parafii, podano informację, że zakupił on monstrancję do kościoła i prawdopodobnie kilka innych cennych srebrnych paramentów. Zabiegał także o zainstalowanie organów, a gdy już instrument pojawił się w kościele, przeznaczył środki finansowe na utrzymanie organisty. Budowa świątyni trwała niespełna sześć lat i już 14 czerwca 1643 r. biskup krakowski Tomasz Oborski dokonał jej konsekracji⁵⁷.

W najstarszym inwentarzu kościoła w Bielinach nie ma informacji o jego wyposażeniu stałym. Nie wiadomo więc nic o obrazach i ołtarzach, które w kościele były lub miały się znaleźć. Dowiadujemy się natomiast, że znajdowały się w nim

⁵⁴ H. Świąch, *Przełożone klasztoru bernardynek pw. Św. Agnieszki w Krakowie*, „Nasza Przyszłość”, 123 (2015) s. 116-117.

⁵⁵ Gustaw, *Klasztor i kościół świętego Józefa*, s. 42-43, 161.

⁵⁶ Dorobisz, *Jakub Zadzik*, s. 260, 264.

⁵⁷ Skrzyński, *Parafia Bieliny*, s. 23-24.

tabliczki wotywnie „na wielki ołtarz”, których „było 5: 2 małe i 3 w ołtarz wprawione”⁵⁸. Wydaje się niemal pewne, że K. Józwiak troszczył się również o wystrój kościoła. Według tradycji i podań ludowych, gdy rozpoczynano budowę kościoła, został w nim zainstalowany obraz Matki Bożej namalowany przez nieznanego miejscowego mistrza – znajdowała się na nim Najświętsza Panienska z Dzieciątkiem na łące wśród kwiatów, na tle Gór Świętokrzyskich. Nie można z całą pewnością stwierdzić, czy był on umieszczony w ołtarzu głównym, czy w bocznym i co się z nim stało, ale jego kopia znajduje się obecnie w galerii na chórze kościelnym w centralnym miejscu i jest nazywana obrazem Matki Boskiej Bielińskiej⁵⁹. Z drugiej tercji XVII wieku, a więc jeszcze z czasów, gdy nad świątynią czuwał K. Józwiak, pochodzi zaś znajdujący się do dziś w kościele, namalowany na dwóch deskach, obraz szkoły flamandzkiej przedstawiający *Świętą Rodzinę* – stojące we wnętrzu monumentalnej świątyni postacie dwunastoletniego Jezusa, Maryi i Józefa, z widoczną w oddali grupą kapłanów żydowskich skupionych wokół ołtarza. W górnej partii obrazu umieszczono wyłaniającego się z obłoków Boga Ojca w otoczeniu aniołów, pod nim gołębicę symbolizującą Ducha Świętego⁶⁰. Być może obraz ten jest w Bielinach od początków istnienia kościoła pod tym wezwaniem. W następnych latach w świątyni pojawiły się cztery ołtarze, o których wspominają źródła: ołtarz główny pod wezwaniem śś. Józefa i Macieja konsekrowany 1 czerwca 1664 r. i trzy boczne: pierwszy pw. św. Józefa, drugi – Matki Bożej, trzeci – św. Walentego, konsekrowane 15 września 1670 r. przez Mikołaja Oborskiego, sufragana krakowskiego⁶¹.

Kult św. Józefa był w parafii Bieliny bardzo żywy. Dość wcześnie w nowym kościele powstało bractwo św. Józefa⁶². Papież Innocenty XI zezwolił na jego założenie w brewe apostolskim z 11 marca 1679 r. Natomiast erygowania tego bractwa w parafii Bieliny dokonał 10 kwietnia tegoż roku Mikołaj Oborski, sufragan krakowski⁶³.

W związku z powyższym wydaje się, że ufundowany przez biskupa J. Zadziaka i K. Józwiaka kościół w Bielinach nosił wezwanie św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny za sprawą obu fundatorów. J. Zadzik zgodził się – na prośbę mieszkańców na czele z K. Józwikiem – na erygowanie parafii i budowę

⁵⁸ Biblioteka im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 215/II, Acta consistorii Kielcensis coram Venerabili Matthiae Oblamkowice Vicepraep[os]ito et Officiali Kielcensi agitate (...) Anno Dni MD-CXXXV, Inventarium Apparamentorum Ecclesiae Par[ochia]lis Bielin[ensis] z 1638, k. 157-159; Skrzyniarz, *Parafia Bieliny*, s. 33

⁵⁹ Według zebranych podań ludowych i legend dotyczących kościoła w Bielinach, w zbiorach autora.

⁶⁰ Skrzyniarz, *Parafia Bieliny*, s. 101-102.

⁶¹ J. Kracik, *Konsekracje kościołów i ołtarzy w diecezji krakowskiej w XVII-XVIII wieku*, „Nasza Przyszłość”, 61 (1984) s. 126. Według wizytacji z pierwszej połowy XVIII wieku wezwania ołtarzy ulegną zmianie, zob. AKMK, AV 27, [1739 r.], k. 55; tamże, AV 37 [1747 r.], k. 67.

⁶² W Polsce pierwsze Bractwo Opieki Świętego Józefa założone zostało w Krakowie w 1660 r. przy kościele sióstr bernardynek i przetrwało tam do 1794 r. B. Kumor, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym. Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. I, Lublin 1969, s. 503-541; Gustaw, *Klasztor i kościół św. Józefa*, s. 95.

⁶³ AKMK, AV 37, k. 58.

nowego kościoła w dobrach biskupich. Czy prosząc biskupa o nową parafię, mieszkańcy Bielin wiedzieli, jakiego świętego chcą na patrona świątyni? Czy to raczej biskup widząc, jak szybko rozwija się kult św. Józefa i że papież Urban VIII bardzo go popiera, a w Rzeczypospolitej nie ma jeszcze wielu poświęconych mu świątyni, zapragnął uczynić to w swych dobrach? A może i biskup, i K. Józwik wspólnie pragnęli, aby oddać nową świątynię pod opiekę św. Józefa? Głębszych badań wymaga postać właściciela okolicznych hut, kim był, skąd pochodził, kiedy i czy przybył w okolice Gór Świętokrzyskich i jak założył huty. Pewne wydaje się to, że był on wielkim czcicielem św. Józefa i starał się zadbać, aby budowany przezeń kościół stał się ośrodkiem jego kultu. Św. Józef – patron rodzin, dobrej śmierci, jako cieśla – tych wszystkich, którzy pracowali w miejscowych hutach, a nade wszystko „orędownik w każdej potrzebie” – był doskonałym patronem bielińskiego kościoła. Biskup J. Zadzik pomny na obietnicę złożoną papieżowi nie mógł nie wesprzeć inicjatywy miejscowego przedsiębiorcy.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK)

AV 27, Visitatio interna et externa ecclesiarum praepositorum, parochialium, hospitalium et aliorum beneficiorum in decanatus Bodzentinensi ac Kunoviensi consistentium per me Venceslaum Hieronymum de Bogusławice Sierakowski, pro tunc episcopum Cestrensem, (...) praevis litteris innotescens litteris via cursoria per R.D. Decanos directis anno 1738 die 29 Julii inchoata et successive anno 1739 die 14 mensis Junii terminata et peracta, k. 55.

Archiwum Parafii Bieliny

brak sygn., *Kronika parafialna* z 1823 r.

Biblioteka im. Ossolińskich we Wrocławiu

sygn. 215/II, Acta consistorii Kielcensis coram Venerabili Matthiae Obłamkowic Vicepraep[osi]to et Officiali Kielcensi agitate (...) Anno Dni MDCXXXV, Inventarium Apparamentorum Ecclesiae Par[ochia]lis Bielin[ensis] z 1638, k. 157-159.

Źródła drukowane

(Arnoldus a Jesu Maria [Kasper Melczerowicz]), *Jezus, Maryja, Józef. Septenna sacra to jest na siedem szrod o siedmiu radościach y boleściach nabożeństwo do mniemanego Oyca Słowa Przedwiecznego Syna Bożego Chrystusa Jezusa* (...), Kraków 1687.

Kłossowski Stanisław J., *Cuda y Łaski za przyczyną y wzywaniem Mniemanego Oyca Jezusowego Jozefa Świętego przy Obrazie Tegoż Świętego Patryarchy w Kollegiacie Kaliskiej, uciekającym się do opieki Jego, od Wszemocnego Boga miłościwie uczynione z procesu dwóch kommissyi i zaprzysiężeń w konsystorzu Kaliskim (...) zebrane a dla większego wychwalenia Boga w świętym, dla Duchownej pociechy jednym, dla zachęcenia drugim, dla naśladowania i czytania wszystkim za dozwoleciem Duchownej Zwierzchności*, Kalisz 1780.

- Ustawy Bractwa Świętego Józefa Oblubieńca NMP, Poznań 1870.
- van Papebroeck Daniel, *De s. Josepho Sponso Deiparae Virginis*, w: *Acta Sanctorum Martii*, t. 3, Parisii et Romae 1865, s. 8.
- Skarga Piotr, *Żywot św. Józefa Oblubieńca Matki Bożej z Pisma świętego wyłożone*, w: *Żywoty świętych Pańskich na wszystkie dni roku podług najwiarogodniejszych źródeł wyjętych z dzieł ojców i doktorów Kościoła św.*, oprac. podług księdza Piotra Skargi, ojca Prokopa, kapucyna, ojca Bitschnaua, benedyktyna i innych wybitnych autorów; z uwzględnieniem Świętych Pańskich, błogosławionych i świętobliwych, których wydała ziemia polska aż do najnowszych czasów, Mikołów-Warszawa 1910, s. 287-290.
- Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 1, Kraków 1962.
- Teresa od Jezusa, *Księga mojego życia*, cyt. za *Studia Eliasza. Medytacje świętych Karmelu*, Poznań 2021, s. 149-150.

Opracowania

- Baranowski Bohdan, *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1974.
- Bąk Ludwik, *Ziemia walecka w dobie reformacji i kontrreformacji*, Piła 1999.
- Białczak Kazimiera, *Kult liturgiczny św. Józefa w Polsce w świetle ksiąg liturgicznych*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 2, red. M. Rechowicz, W. Schenk, Lublin 1976, s. 31-88.
- Bracha Franciszek, *Kraków w blaskach kultu świętego Józefa*, „Meteor”, 47 (1975) nr 2, s. 28-37.
- Bracha Franciszek, *Św. Józef szczególnym patronem miasta Krakowa*, „Ateneum Kapłańskie”, 90 (1978) s. 76-89.
- Bystron Jan, *Etnografia Polski*, Poznań 1947.
- Czechowicz Agnieszka, Hanusiewicz-Lavallee Mirosława, Kasper Twardowski, „*Piosneczki Emanuelowe*” (1619), w: „*Umysł stateczny i w cnotach gruntowny...*”. *Prace edytorskie dedykowane pamięci Profesora Adama Karpińskiego*, red. R. Grzeško-wiak, R. Krzywy, Warszawa 2012, s. 75-89.
- Dorobisz Janusz, *Jakub Zadzik (1582-1642)*, Opole 2000.
- Duchowość św. Józefa z Nazaretu*, red. K.M. Chmielewski, Lublin 2003, s. 239-253.
- Fijałek Jan, *Księgi liturgiczne oraz święta i święci katedry krakowskiej z początku XII wieku*, „Nova Polonia Sacra”, 1 (1928) s. 351-364.
- Filas Francis L., *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1979.
- Fitych Tadeusz, *Na tropach świętego Józefa. Zestawienie polskiego piśmiennictwa z okresu XVII-XX wieku*, Legnica 2001.
- Fitych Tadeusz, *Polskie publikacje o św. Józefie w 30-letnim okresie posoborowych (1966-1996)*, „Ateneum Kapłańskie”, 132 (1991) z. 1, s. 81-104.
- Fitych Tadeusz, *Trójca stworzona. Nauka o św. Józefie na Śląsku*, Lublin 1990.
- Gauthier Roland, *Joseph (saint): Liturgie et documents pontificaux*, w: *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, red. M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, t. 8, Paris 1974, kol. 1316-1317.
- Gauthier Roland, *Litania o świętym Józefie w XVII wieku*, „Ateneum Kapłańskie”, 38 (1986) s. 310-315.
- Gil Czesław, *Z dziejów kultu świętego Józefa w prowincji polskiej karmelitów bosych*, w: *Józef z Nazaretu*, t. 2, red. O. Stokłosa, Kraków 1979, s. 229-266.
- Gustaw Romuald, *Klasztor i kościół św. Józefa ss. Bernardynek w Krakowie 1646-1946*, Kraków 1947.

- Kitowicz Jędrzej, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, oprac. R. Pollak, t. 1, Wrocław 2003.
- Klasztory Bernardyńskie w Polsce, w jej granicach historycznych, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985.
- Kracik Jan, *Konsekracje kościołów i ołtarzy w diecezji krakowskiej w XVII-XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, 61 (1984) s. 111-147.
- Kumor Bolesław, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. 1, red. J. Kłoczowski, Lublin 1969, s. 503-541.
- Meschler Maurycy, *Święty Józef w życiu Chrystusa i w życiu Kościoła*, Poznań 1913.
- Misiurek Jerzy, *Kult św. Józefa i jego wartości duchowe*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 1 (2002) s. 369-381.
- Natoński Bronisław, *Dzieje kultu świętego Józefa w zakonie jezuitów w Polsce 1564-1979*, w: F.L. Filas, *Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1979, s. 377-382.
- Neuling Hermann, *Schlesiens Kirchorte und ihre Kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgang des Mittelateres*, Breaslau 1902.
- Niebelski Eugeniusz, *Klimontów miasto prywatne Ossolińskich*, Klimontów 1993.
- Plota Jacek, *Kult św. Józefa w kolegiacie kaliskiej*, w: *Kolegiata Kaliska na przestrzeni wieków 1303-2003. Materiały z konferencji naukowej odbytej w Sanktuarium Świętego Józefa w Kaliszu z okazji jubileuszu 700-lecia Parafii Kolegiackiej w Kaliszu, 6 listopada 2003*, red. G. Kucharski, J. Plota, Kalisz 2003, s. 69-80.
- Rozynkowski Waldemar, *Św. Józef jako patron parafii i kościołów parafialnych w Polsce*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 2 (2003) s. 81-95.
- Rozynkowski Waldemar, *Św. Józef patron kościołów klasztornych w Polsce ok. 1772 roku*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 3 (2004) s. 131-137.
- Schenk Waław *Der liturgische Kult des M. Joseph in Palen vom Mitieialter bis zum 17 Jh.*, „Estudios Josefmos”, 31 (1977) s. 623-631.
- Sinka Tarsycjusz, *Kult Świętego Józefa w Polsce*, „Studia Paradayskie”, 2 (1987) s. 311-335.
- Sinka Tarsycjusz, *Litania do świętego Józefa, historia i propozycje*, „Studia Józefologiczne”, 1 (1989) s. 132-358.
- Skrzyniarz Ryszard, *Bieliny w dobrach biskupów krakowskich*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 73 (2000) s. 399-406, <https://doi.org/10.31743/abmk.9079>.
- Skrzyniarz Ryszard, *Parafia Bieliny. Zarys dziejów*, Kielce 2007.
- Święch Hermina, *Przełożone klasztoru bernardynek pw. św. Agnieszki w Krakowie*, „Nasza Przeszłość”, 123 (2015) s. 113-132.
- Wanat Benignus J., *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Kraków 1979.
- Wanat Benignus J., *Kult świętego Józefa Oblubieńca NMP u Karmelitów Bosych w Krakowie*, Kraków 1981.
- Wanat Benignus J., *Kult św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny u Karmelitów Bosych w Poznaniu*, Poznań 2014.
- Wójcik Zbigniew, *Międzynarodowe położenie Rzeczypospolitej*, w: *Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. J. Tazbir, Warszawa 1969, s. 14-28.
- Wyrobisz Andrzej, *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*, Wrocław 1968.
- Żabczyk Jan, *Symfonije anielskie*, wyd. A. Karpiński, Warszawa 1998.

**DEVELOPMENT OF THE CULT OF ST. JOSEPH IN POLAND
AND THE FOUNDATION OF THE SEVENTEENTH-CENTURY
PARISH CHURCH OF ST. JOSEPH SPOUSE
OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN BIELINY**

Abstract

On 30 October 1637, Bishop Jakub Zadzik (1582-1642), at the request of Krzysztof Józwik, the owner of glassworks in Kokanin and its vicinity, erected and endowed the parish of St. Joseph the Spouse of the Blessed Virgin Mary in Bieliny, a town lying in the property of the bishops of Kraków. The Kraków chapter approved the privileges granted by the bishop to the church and peasants. The patronage over the temple was taken over by Jakub Zadzik. Its construction began that same year. K. Józwik, as the founder, took part in everything, worked on erecting walls and took care of the church's furnishings. He bought a monstrance, solicited the installation of an organ, and allocated funds for the organist's upkeep. The construction of the temple took less than six years and on 14 June 1643, the bishop of Kraków, Tomasz Oborski, consecrated it. The article attempts to answer the question of who decided that the temple in a small town near Kielce, constructed in the first half of the 17th century, was dedicated to St. Joseph Spouse of the Blessed Virgin Mary. In Poland at that time, only a few monastic churches located in large cities: Kraków, Lublin and Poznań had such patrons. Was it the decision of the Bishop of Kraków? Was the choice of the patron influenced by the initiator and the builder of the new parish and church, K. Józwik?

Keywords: Bieliny; the Bishop of Kraków, Jakub Zadzik; foundation of the parish church in Bieliny; diocese of Kielce; St. Joseph the Spouse; cult

Translated by Grzegorz Knyś